

Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodžių parinkimo sunkumai

Eglė Vaisėtaite

Lituanistinių studijų katedra, Taikomosios kalbotyros institutas, Vilniaus universitetas
El. paštas: egle.vaisetaite@ff.vu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5600-018X>

Santrauka. Straipsnyje aprašomas Airijos lietuvių (AL) gimtosios kalbos (K1) žodyno atricijos tyrimas. Žodyno atriciją ar jos užuomazgas gali išduoti keli požymiai žmogaus kalboje: žodyno redukcija, hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų, kodų kaita, dažnesnis dvejojimas kalbant. Šie požymiai rodo, kad asmuo susiduria su sunkumais išskeldamas žodžius iš atminties. Straipsnyje analizuojama 30 AL kalbos pavyzdžių – paveikslų atpasakojimų įrašų – sutelkiant dėmesį į dvejonės žymenis (pauzes, korekcijas, kartojimus ir pan.) ir informantų leksinės raiškos vienetus. Tyrime dalyvavo pirmos kartos emigrantai, kurie išvyko iš Lietuvos būdami 12 metų amžiaus ar vyresni ir Airijoje gyvena 5 metus ar ilgiau. Tiriamosios grupės rezultatai lyginami su kontrolinės grupės – Lietuvoje gyvenančių lietuvių (LL) – rezultatais. Rezultatų reikšmingumas tikrinamas *T testu*.

Tyrimo metu informantų buvo prašoma atpasakoti du paveikslus. Rezultatai rodo, kad AL grupės atpasakojimuose dvejonės žymenų pasitaikė daugiau nei LL atpasakojimuose ($p = 0,000$). Be to, AL atpasakojimuose pavartota mažiau tinkamų raiškos vienetų nei LL atpasakojimuose ($p = 0,002$). Tokie rezultatai rodo, kad tiriamieji patiria sunkumų išskeldami žodžius iš atminties ir tai galėtų reikšti, kad jų K1 žodynas patiria atriciją. Taip pat paaiškėjo, kad paveikslą, susijusį su asmeninio gyvenimo situacijomis, tiriamieji iš dalies atpasakojo sklandžiau nei paveikslą, susijusį su viešojo gyvenimo situacijomis.

Raktažodžiai: K1, žodyno atricija, žodžių iškėlimas, dvejonės žymenys, leksinė raiška

Lexical Retrieval Difficulties in the L1 of Lithuanians in Ireland

Abstract. The article describes the study of the Irish Lithuanian (IL) L1 lexical attrition. Several indications can show lexical attrition: vocabulary reduction, use of hypernyms instead of hyponyms, code switching, and hesitation markers. These signs indicate that the person is having difficulty retrieving words from memory. The article analyzes 30 IL speech examples (recordings of picture description) while focusing on the hesitation markers (pauses, corrections, repetitions, etc.) and the units of lexical expression. The study involves first-generation emigrants who left Lithuania at the age of 12 or older and have lived in Ireland for 5 years or more. The data of the target group are compared with the data of the control group – Lithuanians living in Lithuania (LL). The significance of the results is confirmed by applying *T test*.

During the study, informants were asked to describe two pictures. The results show that there were more hesitation markers in IL speech rather than in LL speech ($p = 0.000$). In addition, less relevant units of lexical expression were used in IL rather than in LL speech ($p = 0.002$). Such results suggest that the target group experience difficulties retrieving words from memory and this could mean that their L1 lexicon is facing attrition. It also turned out that the picture related to private life situations was described more fluently than the picture related to public life situations.

Keywords: L1, lexical attrition, lexical access, hesitation markers, lexical expression

Received: 28/07/2021. Accepted: 29/06/2021

Copyright © 2021 Eglė Vaisėtaite. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Straipsnyje aprašomas Airijos lietuvių gimtosios kalbos (toliau – K1) žodyno atricijos tyrimas. K1 atricija yra dažnas kitų šalių lingvistų tyrimų objektas (plg. Schmid 2002; Kopke 2007, Pavlenko, Malt 2011 ir kt.), tačiau lietuvių diasporos K1 atricija dar mažai tirta. Jolanta Macevičiūtė, analizavusi JAV antrosios kartos lietuvių gimtąją kalbą, teigia, kad esama atricijos funkcinė stilių lygmeniu, nes tiriamųjų kalboje keli skirtingi lietuvių kalbos funkciniai stiliai suliejami į vieną, ko nefiksuojama lietuvių, gyvenančių Lietuvoje, kalboje (Macevičiūtė 2000). Vis dėlto antrosios kartos asmenys tėvų kalbos mokosi K2 aplinkoje, tokia kalba jiems yra paveldėtoji, tad neturėtų būti vertinama atricijos požiūriu.

Pirmosios kartos lietuvių emigrantų kalbą analizavo Loreta Vilkenė, apklaususi lietuvius, gyvenančius anglakalbėse šalyse (Vilkenė 2019). Tyrimo dalyviai atliko C testą, kurio rezultatai leidžia analizuoti kelis kalbos aspektus: gramatiką, leksiką ir rašybą. Minimo tyrimo autorė teigia, kad tiriamieji testą atliko prasčiau nei kontrolinė grupė (lietuviai, gyvenantys Lietuvoje), skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,0016$). Rezultatai parodė, kad emigrantai visų tipų klaidų (gramatikos, rašybos ir leksikos) darė daugiau nei kontrolinė grupė, bet daugiausia pasitaikė gramatikos klaidų. Minimas tyrimas atskleidė vertingos informacijos apie leksikos klaidų pobūdį. Pavyzdžiui, atliekant testą buvo pavartojama gerų, egzistuojančių, tačiau netinkančių tame kontekste žodžių ar žodžių junginių, fiksuota sukurtų, neegzistuojančių žodžių ar netinkamai sujungtų žodžių.

K1 atricija gali paveikti įvairias kalbos sritis (gramatiką, žodyną¹, tartį), tačiau viena aktyviausių atricijos tyrėjų Monika S. Schmid teigia, kad atricijos pokyčiams paveikiausias yra žodynas (Schmid 2011, 17). Apskritai žodynas yra sparčiai kintanti kalbos sritis net ir vienakalbėje aplinkoje – atsiranda naujų žodžių naujiems objektams ar tam tikriems reiškiniams pavadinti ir atvirksčiai, neaktualūs žodžiai pasitraukia iš vartosenos. Tad natūralu, kad žodynas yra paveikus ir kalbų kontaktų įtakai. Šio straipsnio autorės ankstesnis tyrimas taip pat parodė, kad galima įžvelgti Airijos lietuvių K1 žodyno atriciją (Vaisėtaitė 2020): jų žodynas yra mažesnis nei tokių pačių charakteristikų Lietuvoje gyvenančių lietuvių. Tačiau tyrimo instrumentas, naudotas žodyno dydžiui matuoti, neparodo, kokius žodžius respondentai iš tiesų supranta ir gali tinkamai vartoti, o kokių žodžių jiems trūksta ar neprisimena. Taigi yra poreikis pasitelkti ir kitokių metodų, padedančių analizuoti K1 žodyno atriciją, vienas iš tokių aptariamas šiame straipsnyje.

Straipsnyje aprašomo tyrimo **tikslas** – ištirti Airijos lietuvių patiriamus sunkumus parenkant reikiamą žodį ir atsakyti į klausimą, ar Airijos lietuvių K1 žodynas patiria atriciją. Siekiant tikslo stengiamasi atsakyti į šiuos **tyrimo klausimus**:

1. Ar Airijos lietuvių kalboje yra daugiau dvejonės žymenų negu kontrolinės grupės, t. y. emigracijos nepatyrusių lietuvių, kalboje?
2. Ar kontrolinė grupė geriau atlieka K1 leksinio parinkimo testą?

Jeigu paaiškėtų, kad atsakymai į šiuos klausimus yra teigiami, būtų galima manyti, kad Airijos lietuvių K1 žodynas patiria atriciją. Be to, analizuojant rezultatus siekiama

¹ Terminai *žodynas* ir *leksika* šiame straipsnyje vartojami sinonimiškai, įvardijant žmonių grupės ar atskiro žmogaus žodžių visumą.

pažvelgti, kokio konteksto (asmeninio ar viešojo gyvenimo) žodžiai informantams yra lengviau pasiekiami. Atsižvelgiant į kitų kalbų atricijos tyrimus (plg. Yagmur 1997, Schmid 2002) daroma prielaida, kad lengviau pasiekiami asmeninio konteksto žodžiai, nes jie yra dažniau vartojami kasdienėje kalboje.

Tyrimas atliktas apklausos **metodu** pasitelkiant du duomenų rinkimo įrankius: socio-lingvistinį klausimyną ir paveikslų atpasakojimo užduotį. Tyrimas yra kokybinis, **medžiaga** sudaro 30 Airijos lietuvių (toliau AL) ir 30 Lietuvoje gyvenančių lietuvių (toliau LL) paveikslų atpasakojimo įrašų. Šie įrašai atrankiniu būdu transkribuoti, tiriami atvejai sukoduoti ir vėliau medžiaga analizuota kokybinės analizės metodu, t. y. buvo lyginamas dvejonės žymenų kiekis tarp AL ir LL grupių, taip pat gretinami pateikti raiškos vienetai, skaičiuojamas statistinis reikšmingumas. Tiriamieji buvo telkiami „sniego gniūžtės“ metodu ir apklausti tiesiogiai išvykos į Airiją metu. Kontrolinę grupę stengtasi subalansuoti pagal tiriamąją grupę lyties, amžiaus ir išsilavinimo aspektais.

K1 žodyno atricija

Kalbos atricija vadinamas reiškinys, kai dėl sumažėjusio ar nutrūkusio kalbos vartojimo kalboje randasi gramatinių, leksinių ar fonetinių ypatybių pakitimas ar praradimas (DOS 2004, 18). Kitaip tariant, kalbos atricijos atveju gali būti pastebimas gramatinės sistemos supaprastinimas, žodžių užmiršimas ar painiojimas, tarties pakitimas (DOS 2004, 18). Paprastai tokių pokyčių kalboje randasi tada, kai asmuo pakeičia gyvenamąją vietą, t. y. išvyksta gyventi į užsienį, į kitos kalbos aplinką. Panašūs ar net stipresni kalbos pokyčiai (net visiškas kalbos praradimas) gali rasti ir dėl patologinių priežasčių ar traumų. Vis dėlto Schmid pabrėžia, kad kalbos atricija turėtų būti vadinami tik sveiko žmogaus kalbos pokyčiai (Schmid 2011, 3). Šiame straipsnyje aprašoma tik pastarojo tipo žodyno atricija, t. y. sveiko žmogaus K1 žodyno pokyčiai, atsiradę dėl kontakto su kita kalba.

Teigiama, kad paprastai didžiausią atricijos poveikį patiria žodynas (Schmid 2011, 17). Spėjama, kad taip nutinka todėl, kad net ir pats dažniausias kalbos žodis yra pavartojamas rečiau nei tam tikras gramatinis ar fonetinis elementas. Tiek gramatinę, tiek fonetinę sistemą sudaro ribotas skaičius elementų ir nėra įprasta pridėti naujų; ir priešingai – žodynas nuolat kinta, nes pridedama naujų žodžių ar naujų reikšmių esamiems žodžiams (Schmid 2011, 54). Kita vertus, galbūt žodyno atricija taip akcentuojama dar ir todėl, kad žodyno pokyčius lengviau pamatuoti nei gramatikos ar fonetikos. Žodyno atriciją ar jos užuomazgas gali išduoti keli požymiai žmogaus kalboje: sunkesnis leksinis prieinamumas (angl. *lexical access*) ir leksinis parinkimas (angl. *lexical retrieval*). Leksinis prieinamumas apibrėžiamas kaip procesas, kuris vyksta smegenyse prieš produkuojant tam tikrą žodį (DOP 2007), ir yra vertinamas pagal tai, kaip greitai ir sklandžiai pasiekiamas reikiamas žodis atmintyje. Leksinis pasiekiamumas yra tiesiogiai susijęs ir su leksiniu parinkimu², t. y. žodžio produkavimu (ištarimu ar parašymu). Šiuo atveju yra vertinami ištarti ar parašyti žodžiai, ar jie savo reikšme ir forma tinka įvardyti tai, ką norėta įvardyti.

² Terminas į lietuvių kalbą išverstas remiantis „Psichologijos žodynu“ (Bagdonas, Rimkutė 2013).

Sunkesnę leksinį prieinamumą kalboje rodo pasitaikantys dvejonės žymenys (angl. *hesitation markers*): pauzės, pakartojimai, korekcijos. Kaip teigia lingvistė Heater Hilton, „pakartojimai, performulavimai, dažnai kartu su tyliomis ar užpildytomis pauzėmis, išduoda esant sunkumų kalbėjimo procese“ (Hilton 2008, 154). Kitaip tariant, dvejonės žymenys parodo, kad asmuo abejoja, ieško geresnio varianto, vadinasi, jis nekalba visiškai laisvai. Pavyzdžiui, korekcijos kalbėjimo metu, kai kalbėtojas kažką pasako vienaip, tačiau vėliau pasitaiso, patikslina žodį arba pavardija kelis variantus, kol randa tinkamą, rodo sunkesnę leksinį prieinamumą. Gali būti, kad asmeniui kalbant nutrūksta minties eiga, stabtelima (pauzė), nes reikia prisiminti žodį. Paprastai tokie dvejojimai yra analizuojami svetimųjų kalbų mokėjimo ir vartojimo tyrimuose, tačiau taip pat pradėti stebėti ir K1 atricijos tyrimuose (Dostert 2009, 106). Suprantama, pauzių randasi ir neemigravusių K1 vartotojų kalboje, jos yra reikalingos tam, kad asmuo apgalvotų, ką nori pasakyti, ir tinkamai, suprantamai perteiktų mintį. Taip pat yra normalu kalbant pasitaisyti ar performuluoti pasakymą, kaip teigia Schmid ir Barbara Köpke, „visi kalbėtojai kartas nuo karto patiria panašių leksinio prieinamumo sunkumų“ (Schmid, Köpke 2009, 215). Tačiau didelis dvejonės žymenų dažnumas ir kiekis kalboje gali parodyti, kad kalbėtojui sunku perteikti mintį. Jeigu emigrantų kalboje tokių ženklų stebima reikšmingai daugiau nei neemigravusiųjų kalboje, galima manyti, kad išvykusiųjų K1 žodynas patiria atriciją.

Leksinis parinkimas, kaip minėta, yra kalbėtojo pavartoti žodžiai. K1 žodyno atriciją gali rodyti žodyno redukcija, hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų, kodų kaita ar pan. (Yagmur 1997, Schmid 2008). Žodyno redukcija (angl. *lexical reduction*) yra žodyno turtingumo praradimas. Rogeris Andersen teigia, kad žodynas (dydis ir turinys) priklauso nuo asmens kalbinės patirties, t. y. nuo komunikacijai reikalingų žodžių vartojimo dažnumo, praktiškumo ir tinkamumo (Yagmur 1997, 9). Kitaip tariant, individo žodynas susideda iš jam dažnai reikalingų žodžių (pavyzdžiui, dažnai reikia pasisveikinti), iš ne tokių dažnų, bet praktiškų žodžių (pavyzdžiui, kartais asmuo eina į banką išsigryninti pinigų, jam reikia paprašyti *išgryninti*, taigi žodis praktiškas, nors ir nėra dažnai vartojamas) ir tinkamų tam tikrose situacijose (pavyzdžiui, žodžiai *mėsainis* ir *burgeris* gali būti vartojami sinonimiškai, tačiau tikėtina, kad paauglys draugų būryje vartos žodį *burgeris*, nes jo aplinkoje taip labiau įprasta, labiau tinka, o rašydamas rašinėli mokykloje galbūt vartos žodį *mėsainis*, nes rašytinėje kalboje labiau priimtinas būtent šis variantas).

Taip pat pradedantis kalbėti vaikas pirmiausia išmoksta dažniausiai girdimų ir jam aktualiausių K1 žodžių. Dėl to Andersen kelia hipotezę, kad asmeniui emigravus lengviau išsaugomi dažnai vartojami (ar anksčiau vartoti) ir gerai žinomi, stilistiškai neutralūs žodžiai, o primirštami, atvirkščiai – retai žmogaus vartojami ir stipriai konotuoti žodžiai (Yagmur 1997, 9). Kita vertus, žodžių vartojimo retumas, šio darbo autorės manymu, gali turėti ir teigiamą efektą. Jeigu tam tikri K1 žodžiai nėra vartojami kasdienėje kalboje, nes nėra tam poreikio, tačiau žinomi kalbos vartotojams ir reikalingi tam tikromis progomis, tikėtina, kad emigracijoje tie žodžiai išliks, nes ir ten nebus poreikio jų kasdien vartoti svetimąja kalba, tad jie nepatirs neigiamo K2 poveikio. Kitaip tariant, galima daryti prielaidą, kad reto vartojimo žodžiai tarsi įšaldomi, tačiau esant reikalui prieinami ir vėl

vartojami. Be to, žodžio vartojimo dažnumas savaime nereiškia, kad asmuo jį gerai žino, supranta ir tinkamai vartoja (Schmid, Jarvis 2014, 746).

Hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų taip pat gali rodyti žodyno atriciją. Tokius atvejus aprašo Kutlay Yagmuras, tyręs gimtakalbių turkų, gyvenančių Sidnėjuje, K1 (Yagmur 1997). Pavyzdžiui, informantai atpasakodami paveikslus, užuot sakę *pelėda*, sako *naktinis paukštis* arba *paukštis*. Taigi asmuo pavadina pelėdą aprašomuoju būdu (*naktinis paukštis*) arba pavartoja hiperonimą, t. y. platesnės reikšmės žodį (*paukštis*), taip užsitikrindamas, kad nesuklys. Tačiau, kaip teigia Evalda Jakaitienė, kalbėtojas hiponimą visada gali pakeisti hiperonimu (Jakaitienė 2009, 114) ir neiškreipti pasakymo minties. Todėl šio darbo autorės nuomone, tiriant kalbos atriciją hiperonimų vartojimo atveju reikėtų atkreipti dėmesį, ar yra daugiau požymių (pavyzdžiui, pauzė ar korekcija), rodančių, kad kalbantysis neatsimena tinkamo žodžio, o ne dėl kitų priežasčių vartoja hiperonimą. Kita vertus, net jeigu tiriamųjų kalboje nėra tokių požymių, tačiau hiperonimų vartojimas yra dažnesnis negu kontrolinės grupės kalboje, straipsnio autorės manymu, būtų galima įtarti, kad tai yra žodyno atricijos požymis.

Kodų kaita gali rastis, jei asmuo neatsimena tinkamo K1 žodžio, todėl pavartoja K2 žodį. Kita vertus, kodų kaita kalboje nebūtinai yra kalbos atricijos požymis. Galbūt K2 žodis pavartojamas ne todėl, kad asmuo neatsimena K1 ekvivalento, o todėl kad K2 žodis individui dėl kokių nors priežasčių (pavyzdžiui, noro pasirodyti draugiškam su pašnekovu arba išmanančiam gyvenamosios šalies realijas ar kt.) atrodo tinkamesnis tam tikrame kontekste (Schmid 2002, 32). Taip pat gali būti, kad K2 žodis smegenyse suaktyvinamas greičiau, nes dažniau vartojamas, todėl jis ir pasakomas, bet tai dar nerodo, kad asmuo neprisimintų K1 žodžio esant kitoms aplinkybėms. Tad kodų kaitos atvejus kaip žodyno atricijos požymius reikėtų vertinti atsargiai ir būtinai atsižvelgiant į visumą.

Šiame straipsnyje aprašomame tyrime taip pat stebimas leksinis prieinamumas (fiksuojami ir analizuojami dvejonės žymenys) ir leksinis parinkimas (analizuojamas parinktų žodžių tinkamumas ir tikslumas, fiksuojama kodų kaita, hiperonimai). Be to, prie dvejonės žymenų įtraukiami ir atvejai, kai kalbėtojai retoriškai klausia *Kaip tai vadinasi?* arba sako *Pamiršau, kaip šitas žodis*. Autorės manymu, tokie atvejai, pasitaikantys tiriamojo kalboje, gali signalizuoti tai, kad asmeniui sunku atmintyje prieiti prie tam tikrų K1 žodžių. Suprantama, visi paminėti požymiai vertinami atsargiai, nes priklausomai nuo kalbančiojo, jie gali būti ir stilistiniai kalbos elementai, o ne atricijos požymiai. Taigi toliau aprašoma tyrimo metodika: kaip parengtas tiriamosios medžiagos rinkimo įrankis, kaip jis naudotas ir kaip analizuojami gauti duomenys.

Tyrimo metodologinė prieiga

Tyrimui atlikti ir kalbos pavyzdžiams surinkti buvo pasitelktas paveikslų atpasakojimo metodas. Specialiai šiam tikslui buvo straipsnio autorės sumanyti ir dailininkų nupiešti du skirtingų temų paveikslai³: *Pajūris* ir *Miesto šventė* (žr. 1 ir 2 pav.). Juose vaizduojamos

³ Paveikslus pagal autorės užsakymą piešė dailininkai Vytautas Tautkevičius (paveikslas *Pajūris*) ir Jūratė Narmontaitė (paveikslas *Miesto šventė*).

skirtingų komunikacinių sričių situacijos: asmeninio ir viešojo gyvenimo. Tokie du paveikslai naudoti siekiant paskatinti tiriamuosius kalbėti apie visiškai skirtingas situacijas ir palyginti, kurios srities žodžiai iš atminties iškeliami lengviau.

Asmeninį gyvenimą atspindinčiame paveiksle *Pajūris* vaizduojama 10 skirtingų poilsavimo scenų (žr. 1 pav.), kurių turinį stengtasi apgalvoti taip, kad būtų užkoduota kuo įvairesnių veiksmo žodžių (pvz., *tupėti, nardyti, pirštis* ir t. t.) ir objektų (pvz., *sūpuoklės, aitvaras, valtis* ir t. t.).

1 paveikslas. *Pajūris*⁴

Viešasis veiklas atspindinčiame paveiksle *Miesto šventė* vaizduojamas renginys ir su tuo susijusios scenos (žr. 2 pav.). Šiam paveiksliui turinys taip pat buvo planuojamas taip, kad būtų užkoduota įvairių veiksmų (pvz., *žygiuoti, pranešti, kalbinti* ir t. t.) ir objektų (pvz., *plakatas, vagis, prijuostė, būgnas* ir t. t.).

Du paveikslai skiriasi ne tik vaizduojamomis situacijomis, bet ir tų situacijų dažnumu: tikėtina, kad su asmeninio gyvenimo situacijomis (poilsis, buvimas su draugais, šeima ir pan.) kasdienybėje susiduriama dažniau nei, pavyzdžiui, su paradais ar folkloro ansamblių pasirodymais (viešojo gyvenimo detalės). Dviejų skirtingų paveikslų derinimas yra svarbi tyrimo dalis, nes leidžia pažvelgti į vieno asmens skirtingus kalbos pavyzdžius.

⁴ Informantams rodomuose paveiksluose scenos nebuvo sunumeruotos.

2 paveikslas. Miesto šventė

Paveikslų atpasakojimo metodas buvo taikomas tiesioginių ir virtualių susitikimų su informantais metu. Pirmiau prašoma atpasakoti paveikslą *Pajūris* (asmeninio gyvenimo scenos), vėliau – *Miesto šventė* (viešojo gyvenimo scenos). Visi paveikslų atpasakojimai įrašyti diktofonu, vėliau įrašai atrankiniu būdu transkribuoti, išrašant tik tas dalis (pasakymus), kuriose pavartojami žodžiai, įvardijantys užkoduotus aspektus. Išrašant stebimi dvejonės žymenys (angl. *disfluency markers* arba *hesitation markers*) ir iškelti žodžiai (toliau vadinami informantų raiškos vienetais).

Dvejonės žymenys buvo skirstomi į penkias grupes: 1) pauzė, 2) kartojimas, 3) korekcija, 4) pripažinimas, kad nežino žodžio, 5) dvejonės žymenų samplaika. Fiksuojami tik tie dvejonės žymenys, kurie informantų kalboje pasitaikydavo prieš pat stebimą raiškos vienetą, o ne visoje kalboje.

Pauzė. Pauze laikomi atvejai, kai informantas kalbėdamas stabteli ir toliau tęsia tą patį pasakymą. Pauzė gali būti tyli (1 pvz.) arba užpildyta (2 pvz.).

(1) *ir jie irgi ant patiesalo, bet dabar taip ... juostuoto tada sakytumėm* (M35/19)⁵

(2) *moteris eee tepa nuo saulės kremą vyrui ant nugaros* (M49/21)

⁵ Čia ir toliau tekste prie AL šnekamosios kalbos pavyzdžių skliausteliuose pateikiamas informanto identifikacinis kodas: raidė nurodo lytį (M – moteris, V – vyras), skaičius prieš pasvirąjį brūkšnelį – amžių apklausos metu, o skaičius po pasvirąjo brūkšnelio – gyvenimo Airijoje trukmę metais. LL informantai koduojami nurodant tik lytį ir amžių.

Kartojimas. Tai atvejai, kai informantas pakartoja tikrinamą žodį su dvejone balse (3 pvz.). Dvejonė balse parodo, kad dvejojama būtent dėl to žodžio, kurį kartoja.

(3) *kadangi čia miesto šventė, tai žurnalistai, žurnalistai filmuoja* (M34/21)

Korekcija. Tai atvejai, kai informantas kažką pasakęs sugrįžta ir mintį ar žodį pasako kitaip, t. y. pakoreguoja (4 pvz.).

(4) *atsitrenkė į j ... lempą, žibintą* (M66/17)

Svarbu ir kalbėtojo intonacija, kuri ir parodo, kad antruoju žodžiu mintis yra patikslinama, pakoreguojama.

Pripažinimas, kad nežino žodžio. Tokiais atvejais informantas pripažįsta, kad nežino vieno ar kito žodžio, klausia, kaip tai pavadinti ar pan. (5 ir 6 pvz.).

(5) *ir kaip tie daiktai vadinasi, ląstai, ląstais va plaukioja.* (M66/17)

(6) *čia spalvotas sijonas su raudona ... kaip ... net nežinau, kaip ir pavadinti, su raudonu* (M35/19)

Dvejonės žymenų samplaika. Tai atvejai, kai stebimi keli dvejonės žymenys (7 pvz.).

(7) *... aš nežinau, lieme nu liemenė pagal mane, marškiniai, liemenė ir sijonas.* (M28/14)

Be dvejonės žymenų kodavimo, buvo vertinamas ir leksinis parinkimas, t. y. raiškos vienetai, kuriais informantai įvardijo užkoduotus aspektus. Informantų raiškos vienetai skirstomi į šešias grupes: 1) tinkamas raiškos vienetas, 2) netinkamas raiškos vienetas, 3) kodų kaita, 4) neegzistuojantis raiškos vienetas, 5) atsakymas nepateiktas, 6) kita.

Tinkamas raiškos vienetas. Tai atvejai, kai informantai pavartoja tinkamą žodį kažkam įvardyti (1 lentelė). Tinkamumas sprendžiamas atsižvelgiant į įprastą vartoseną, tikrinant žodynus (DLKŽ, LKŽ) bei ieškant vartosenos atvejų tekstyne (CLARIN) ar, kai kuriais atvejais, *Google* paieškos sistemoje.

1 lentelė. Tinkamų raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
nardymo kaukė	akvalangas, vamzdelis, šlangelė, nardymo prietaisas ir pan.
taškuotas	su rutuliukais, su taškučiais, su žirniukais, taškeliais ir pan.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, informantai kartais nurodo objekto dalį, o ne visumą (*vamzdelis*, *šlangelė*) arba atvirkščiai – vartoja platesnės reikšmės žodį (*prietaisas*) užuot įvardijus konkrečiau. Tai pat pavyzdžiai rodo, kad daikto ypatybę informantai įvardija ne tik būdvardžiu, bet kartais ir daiktavardinėmis konstrukcijomis su prielinksniu *su* (*su rutuliukais*, *su taškučiais* ir kt.). Tokio tipo atvejai laikyti tinkamais raiškos vienetais.

Netinkamas raiškos vienetas. Tai atvejai, kai informantai pavartoja kalboje egzistuojantį žodį, tačiau netinkantį konkrečiam objektui (ar veiksmui, savybei) pavadinti (2 lentelė).

2 lentelė. Netinkamų raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
plaukmenys	plautai, plaustai ir pan.
paklotas	užtiesalas, užklotas ir pan.
plakatas	ženklas, vėliava ir pan.

Kaip rodo lentelėje pateikti pavyzdžiai, informantai kartais pavartoja panašiai skambančius žodžius, bet turinčius kitą reikšmę, pavyzdžiui, *plaukmenys* vadinami *plautais*, *plaustais* ar pan. Kitas pavyzdys rodo, kad daiktas (*paklotas*) vadinamas panašios reikšmės žodžiais, pavyzdžiui, *užtiesalas*, *užklotas* ir pan. Vis dėlto žodžiu *užtiesalas* ir *užklotas* vadinamas audeklas, kuriuo kažkas užtiesiama, uždengiama (dažnai lova, kaip rodo CLARIN tekстыne esantys pavyzdžiai), tad šie atvejai laikyti netinkamais raiškos vienetais.

Neegzistuojantis raiškos vienetas. Tai raiškos vienetai, kurie nėra fiksuojami lietuvių kalbos žodynuose ir neaptinkami tekстыne, tačiau gali pasitaikyti kalbėjimo metu sukurti (okaziniai) dariniai, lengvai suprantami kalbamajame kontekste (3 lentelė).

3 lentelė. Neegzistuojančių raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
nardyti	snorkliuoti
pulti	nuknektinti

Pavyzdžiuose esantis žodis *snorkliuoti* padarytas prie angliško žodžio *snorkel* (reiškiančio kvėpavimo vamzdelį) pridėdant lietuvišką veiksmažodžio dėmenį *-uoti*. Šnekamojoje kalboje vartojamas žodis *snorklinti* (su dėmeniu *-inti*), šio žodžio pavartojimo atvejų galima rasti ir Google paieškoje. Tačiau atvejų su žodžiu *snorkliuoti* nebuvo rasta, tad jis laikytas neegzistuojančiu. Žodžiu *nuknektinti* informantas pavadina veiksmą, kaiantis puola ar mėgina nutraukti jaunosios nuometą. Šis žodis labai panašus į kartais vartojamą *nukneckinti* (reikšme *pavogti, nugvelbti*), tad tikėtina, kad informantas jį ir mėgino pasakyti, tačiau pasakė truputį kitaip.

Atsakymas nepateiktas. Tai atvejai, kai informantai nežinojo ar neatsiminė žodžio, todėl nepateikė jokio varianto.

Kodų kaita.⁶ Tai atvejai, kai informantai kalbėdami pavartojo ne lietuvių kalbos žodžių, jų nepakeisdami, nepritaikydami pagal lietuvių kalbos darybą ar pan.

Kita. Tai atvejai, kurie neatitinka anksčiau aptartų kategorijų, pavyzdžiui, kalbėtojas pateikia atsakymą, bet jį paneigia ar pan.

⁶ *Kodų kaitos* apibrėžtys literatūroje varijuoja, tačiau kalbos atricijos tyrimuose kodų kaita laikomas kitos kalbos (K2) intarpas (žodis, žodžių junginys, sakinytis) kalbant (plg. Schmid 2011, Bois 2009).

Tyrimo dalyviai

Šiame tyrime dalyvavo ir paveikslų atpasakojimo užduotį atliko 30 Airijoje gyvenančių lietuvių. Visi AL grupės asmenys yra lietuviai ir jų gimtoji kalba – lietuvių, visi iš Lietuvos išvyko ne jaunesni kaip 12 metų amžiaus ir apklausos metu Airijoje buvo išgyvenę ne trumpiau kaip 5 metus. Toks informantų amžius pasirinktas neatsitiktinai – kalbos tyrėjų nustatyta (Schmid 2002, 20; Bylund 2009, 706), kad iki 12 metų gimtoji kalba dar formuojasi, o pasiekus šį amžių ji jau būna galutinai susiformavusi. Kalbos atricijos ieškoti tikslinga tada, kai asmuo emigracijoje pragyvena 5 ar daugiau metų, nes tyrimai rodo, kad trumpiau emigracijoje gyvenusių asmenų kalboje atricijos nepastebima: pavyzdžiui, Aurelijos Tamošiūnaitės emigrantų į JAV tyrimas atskleidė, kad prie anglų kalbos pereinama pragyvenus JAV 8–12 metų (Tamošiūnaitė, 2008), o Schmid, besiremddama kitais tyrimais, teigia, kad atricija pasireiškia (jeigu pasireiškia) per pirmąją emigracijos dekadą, ypač 5–10 metais (Schmid 2011, 79). Tokios gyvenimo emigracijoje ribos laikosi ir Loreta Vilkienė, tirdama lietuvių kalbos atriciją (Vilkienė 2019, 114).

Tiriamosios grupės atsakymai buvo lyginami su kontrolinės grupės, kurią sudaro 30 Lietuvoje gyvenančių lietuvių. Visus LL grupės asmenys gimė Lietuvoje, jų gimtoji kalba lietuvių, visi gyvena Lietuvoje be ilgesnės nei 1 metų pertraukos. Informantų grupes buvo siekiama subalansuoti amžiaus, išsilavinimo ir lyties aspektais (4 lentelė).

4 lentelė. AL ir LL grupių sugretinimas

		AL	LL
	N	30	30
Lytis	Vyrai	5	7
	Moterys	25	23
Išsilavinimas ¹	Aukštasis	18	18
	Kita	12	12
Amžius apklausos metu	Vidurkis	40	40
	Jauniausias	28	31
	Vyriausias	66	56
Amžius emigracijos metu	Vidurkis	26	-
	Jauniausias	14	-
	Vyriausias	49	-
Gyvenimo Airijoje trukmė	Vidurkis	14	-

¹ Pagal išsilavinimą informantai suskirstyti į dvi grupes: įgijusius aukštąjį universitetinį išsilavinimą (lentelėje žymima *Aukštasis*) ir įgijusius žemesnį nei aukštąjį universitetinį išsilavinimą, t. y. aukštąjį neuniversitetinį, profesinį, vidurinį ir pagrindinį (lentelėje žymima *Kita*).

Tiriamąją grupę sudaro 25 moterys ir 5 vyrai. Didesnė dalis tiriamųjų yra Lietuvoje įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą (18 asmenų) ir šiek tiek mažiau – žemesnį išsilavi-

nimą (12 asmenų). AL grupės amžiaus vidurkis 40 metų: jauniausiam dalyviui apklausos metu buvo 28 metai (iš Lietuvos išvyko būdamas 14 metų), o vyriausiam – 66 metai (iš Lietuvos išvyko būdamas 49 metų).

Kontrolinėje grupėje yra 23 moterys ir 7 vyrai. Pagal išsilavinimą AL ir LL grupės visiškai sutampa: 18 asmenų įgijo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, o 12 – žemesnį. LL grupės amžiaus vidurkis taip pat yra 40 metų, tačiau jausias LL asmuo, kuriam 31 metai, yra truputį vyresnis už AL jauniausią asmenį, o vyriausias LL asmuo, kuriam 56 metai, yra kiek jaunesnis už vyriausią AL asmenį. Vis dėlto skirtumai tarp grupių yra nedideli, tad galima sakyti, kad iš esmės AL ir LL grupės pavyko subalansuoti minėtais aspektais.

Tyrimo rezultatai

Kaip jau minėta, kokybinio tyrimo dalyviams buvo paeiliui rodomi du paveikslai, kuriuos prašyta atpasakoti. Paveiksle *Pajūris* buvo užkoduoti ir stebimi 59 žodžiai, o paveiksle *Miesto šventė* – 50. Tačiau atliekant tyrimą pokalbiai su kiekvienu tiriamuoju klostėsi skirtingai (pavyzdžiui, vieni tiriamieji turėjo mažiau laiko pokalbiui nei kiti ar vieni buvo kalbesni nei kiti ir pan.), tad ne visų informantų buvo paklausta visų užkoduotų žodžių. Kitaip tariant, informantų atpasakojimuose skiriasi pateiktų stebimų raiškos vienetų kiekis. Dėl šios priežasties analizuojant duomenis buvo nuspręsta atmesti visus nepaklaustus atvejus, kad šie neiškreiptų analizės rezultatų. Rezultatai skaičiuojami procentais, o kiekvieno informanto paklaustų raiškos vienetų suma sudaro 100 procentų. Paklausti, bet nepateikti raiškos vienetai bei su jais susiję dvejonų žymenys į analizę yra įtraukiami. Apskaičiavus kiekvieno informanto rezultatus buvo išvesti abiejų grupių vidurkiai, kurie toliau ir yra aptariami bei lyginami.

Dvejonės žymenys

Siekiant atsakyti į klausimą, ar AL informantų kalboje yra daugiau dvejojimo ženklų negu kontrolinės grupės kalboje, pateiktuose atpasakojimuose buvo fiksuojami dvejonės žymenys. Tyrimo rezultatai pateikiami procentais, nurodančiais, kokia dalis iš visų paklaustų raiškos vienetų (100 proc.) buvo pasakyta dvejojant. Pirmiausia informantų buvo prašoma atpasakoti paveikslą *Pajūris* (5 lentelė).

5 lentelė. Dvejonės žymenys atpasakojant paveikslą „Pajūris“ (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežinojimas ²	Samplaika	Iš viso
AL	11,6	0,9	2,7	1,1	2,5	18,8
LL	8,5	0,3	1,3	1,6	1,1	12,8

² Pripažinimas, kad nežino.

Rezultatai rodo, kad AL informantų atpasakojimuose vidutiniškai 18,8 proc. raiškos vienetų buvo pavartoti dvejojant. Dažniausias dvejonės žymuo – pauzė (11,6 proc.), o visų kitų dvejonės žymenų pasitaikė kur kas rečiau: apie 1 proc. sudaro kartojimas (0,9 proc.) ir pripažinimas, kad nežino ar neatsimena žodžio (1,1 proc.), 2,7 proc. sudaro korekcijos ir 2,5 proc. – dvejonės žymenų samplaikos.

Kontrolinės grupės rezultatai truputį skiriasi, jų atpasakojimuose vidutiniškai 12,8 proc. raiškos vienetų buvo pasakyti dvejojant. Šioje grupėje, kaip ir AL grupėje, pauzės užima didžiausią dalį dvejonės žymenų – 8,5 proc., tačiau tai yra 3,1 proc. mažiau nei AL grupėje. LL atpasakojimuose buvo fiksuota 0,3 proc. kartojimo atvejų, 1,3 proc. korekcijų ir 1,1 proc. dvejonės žymenų samplaikų – visais atvejais mažiau nei AL grupėje. Tačiau pasitaikė 1,6 proc. atvejų, kai pripažino, kad nežino žodžio (0,5 proc. daugiau nei AL grupėje).

Siekiant įvertinti, ar dvejonės žymenų pavartojimo dažnumo skirtumai tarp grupių yra reikšmingi, buvo atlikti T testai su kiekviena dvejonės žymenų kategorija. Paaiškėjo, kad AL grupės kalboje fiksuota daugiau pauzių ($p = 0,032$, $d = 0,565$), korekcijų ($p = 0,007$, $d = 0,719$) ir dvejonės žymenų samplaikų ($p = 0,007$, $d = 0,722$) nei LL grupėje ir šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Taigi ir bendras dvejonės žymenų pavartojimas AL grupėje yra didesnis nei LL grupėje ($p = 0,0007$, $d = 0,920$), skirtumas statistiškai reikšmingas. Atsižvelgiant į šiuos rezultatus galima sakyti, kad AL kalboje apie paveikslą *Pajūris* fiksuojama daugiau dvejonės žymenų nei kontrolinės grupės kalboje.

Paveikslo *Miesto šventė*, kuriame dėmesys sutelktas į viešojo gyvenimo situacijas ir žodyną, atpasakojimuose dvejonės žymenų dažnis nelabai skiriasi nuo *Pajūrio* atpasakojimų (6 lentelė).

6 lentelė. Dvejonės žymenys atpasakojant paveikslą „Miesto šventė“ (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežinojimas	Samplaika	Iš viso
AL	12,4	0,8	1,8	2,4	2,1	19,5
LL	10,2	0,1	1,6	1,8	0,8	14,4

Tiriamosios grupės informantų kalboje vidutiniškai 19,5 proc. visų raiškos vienetų buvo pasakyti dvejojant. Dažniausias dvejonės žymuo yra pauzė (12,4 proc.), o rečiausias – kartojimas (0,8 proc.). Visi kiti dvejonės žymenys pasitaikė daug rečiau: korekcija sudaro 1,8 proc. visų raiškos atvejų, pripažinimas, kad nežino žodžio – 2,4 proc. ir žymenų samplaikos – 2,4 proc.

Panašūs rezultatai gauti išanalizavus ir LL duomenis. Šių informantų atpasakojimuose vidutiniškai 14,4 proc. visų raiškos vienetų buvo pavartoti dvejojant. Dažniausiai pasitaikė pauzės (10,2 proc.), o kartojimų fiksuota tik 0,1 proc. Likę dvejonės žymenys, kaip ir AL kalboje, pasitaikė nedažnai: korekcija sudaro 1,6 proc. visų raiškos atvejų, pripažinimas, kad nežino žodžio – 1,8 proc. ir dvejonės žymenų samplaikos – 0,8 proc.

Vis dėlto, atliktos T testų analizės parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik dvejonė žymenų samplaikų dažnis ($p = 0,008$, $d = 0,708$), t. y. AL grupėje tokių samplaikų buvo daugiau nei LL grupėje. Bendras dvejonės žymenų pavartojimo dažnumas taip pat

skiriasi: AL grupėje jų fiksuota daugiau nei LL grupėje ($p = 0,018$, $d = 0,628$) ir skirtumas yra statistiškai reikšmingas. Taigi galima teigti, kad atlikdami antro paveikslo – *Miesto šventės* – atpasakojimo užduotį AL grupės informantai dvejojo dažniau nei kontrolinės grupės asmenys.

Abiejų paveikslų atpasakojimų dvejonės žymenų rezultatai pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. AL ir LL abiejų paveikslų atpasakojimų dvejonės žymenys (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežinojimas	Samplaika	Iš viso
AL	12,0	0,8	2,3	1,8	2,3	19,2
LL	9,3	0,2	1,4	1,7	0,9	13,6

Lyginant grupių rezultatus matyti, kad AL informantų atpasakojimuose dvejonės žymenų buvo daugiau negu LL grupės (atitinkamai 19,2 proc. ir 13,6 proc.). Abiejų grupių kalboje dažniausiai pasitaikęs dvejonės žymuo buvo pauzė: AL kalboje 12 proc., o LL kalboje kiek mažiau – 9,3 proc. Korekcijos ir dvejonės žymenų samplaikos AL grupėje buvo fiksuotos vienodai dažnai – po 2,3 proc., o LL grupėje atitinkamai 1,4 ir 0,9 proc. Abiejose grupėse beveik vienodai kartų pasitaikė pripažinimas, kad nežino žodžio (AL grupėje 1,8 proc., o LL – 1,7 proc.). Kartojimų AL grupėje buvo 0,8 proc., o LL grupėje tik 0,2 proc.

Atlikti T testai rodo, kad AL grupės abiejų paveikslų atpasakojimuose fiksuota daugiau beveik visų kategorijų dvejonės žymenų: pauzių ($p = 0,017$, $d = 0,441$), kartojimų ($p = 0,013$, $d = 0,462$), korekcijų ($p = 0,038$, $d = 0,383$) ir samplaikų ($p = 0,0001$, $d = 0,718$) negu LL grupėje. Bendras visų dvejonės žymenų pavartojimo dažnumas taip pat skiriasi – AL grupėje jų buvo daugiau ($p = 0,000$, $d = 0,759$) negu LL grupėje ir skirtumas statistiškai reikšmingas. Taigi į tyrimo klausimą, ar dvejonės žymenų AL informantų kalboje yra daugiau nei kontrolinės grupės kalboje, galima atsakyti teigiamai. Tiriamojoje grupėje esantis didesnis dvejonės žymenų kiekis nei kontrolinėje grupėje leidžia manyti, kad AL grupėje leksinis prienamumas yra kiek sutrikęs, lyginant su LL grupe, o tai gali rodyti, kad AL grupės K1 žodynas patiria atriciją.

Rengiant paveikslų atpasakojimo užduotį buvo daryta prielaida, kad informantams bus lengviau atpasakoti paveikslą *Pajūris*, ne paveikslą *Miesto šventė*. Siekiant išsiaiškinti, ar prielaida pasitvirtino, buvo sugretinti kiekvienos grupės skirtingų paveikslų atpasakojimai (8 lentelė).

8 lentelė. AL ir LL dvejonės žymenų skirtingų paveikslų atpasakojimuose sugretinimas (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežinojimas	Samplaika	Iš viso
AL <i>Pajūris</i>	11,6	0,9	2,7	1,1	2,5	18,8
AL <i>Šventė</i>	12,4	0,8	1,8	2,4	2,1	19,5
LL <i>Pajūris</i>	8,5	0,3	1,3	1,6	1,1	12,8
LL <i>Šventė</i>	10,2	0,1	1,6	1,8	0,8	14,4

Žvelgiant į AL duomenų sugretinimą matyti, kad nors ir nedideliu skirtumu, bet dvejonės žymenų daugiau fiksuota paveikslo *Miesto šventė* atpasakojimuose: daugiau pauzių ir atvejų, kai informantai pripažino nežinantys ar neatsimenantys žodžio. Vis dėlto T testai parodė, kad tik nežinojimo atvejų dažnumo skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,039$, $d = 0,545$). Bendras dvejonės žymenų dažnumas skirtingų paveikslų atpasakojimuose reikšmingai nesiskiria. Taigi galima sakyti, kad prielaida pasitvirtino tik iš dalies – AL grupės informantams leksinis prieinamumas vyko sklandžiau kalbant apie *Pajūrio* paveikslą.

LL grupės dvejonės žymenų pasiskirstymas atrodo panašiai kaip ir AL grupės, t. y. dvejonės žymenų daugiau fiksuota paveikslo *Miesto šventė* atpasakojimuose: daugiau pauzių, korekcijų ir pripažinimo, kad nežino ar neatsimena žodžio. Vis dėlto T testai nerodo statistinio reikšmingumo, tad galima sakyti, kad dvejonės žymenų atžvilgiu LL informantams atpasakoti *Miesto šventės* paveikslą nebuvo sunkiau negu *Pajūrio* paveikslą.

Informantų raiškos vienetai

Atsakant į klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka kontroliuojamus žodžių prieinamumo testus negu tiriamoji grupė, buvo vertinami informantų raiškos vienetai, kurių jie buvo paklausti prašant įvardyti užkoduotus dalykus (daiktus, veiksmus, ypatybes). Informantų atsakymai ir tie atvejai, kai nepateikė atsakymo, nes nežinojo, kokį žodį pavartoti, buvo suskirstyti į šešias kategorijas. Rezultatai pateikiami procentais, kai visi paklausti raiškos vienetai sudaro 100 proc. Paveikslo *Pajūris* atpasakojimo rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Paveikslo „Pajūris“ raiškos vienetų analizės rezultatai (proc.)

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaitos atvejai	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,9	1,2	0,1	0,2	0,4	0,3
LL	99,0	0,7	0,1	0,2	0,0	0,0

Duomenys rodo, kad AL grupėje vidutiniškai 97,9 proc. raiškos vienetų yra tinkami užkoduotoms situacijoms pavadinti. Netinkamais laikyti tik 1,2 proc. raiškos vienetų, kurie pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė. AL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL netinkami raiškos vienetai
plaukmenys	plautai, plaustai
valtis	laivas
nuometas	vestuvinė užuolaida
pūsti (burbulus) ³	daryti (burbulus)

³ Stebimų žodžių stulpelyje skliausteliuose pateikiamais žodžiais patikslinama situacija. Raiškos vienetų stulpelyje skliausteliuose pateikiami žodžiai iš informanto kalbos, siekiant parodyti tikslesnę pasakymą.

Stebimi žodžiai	AL netinkami raiškos vienetai
ištrūkti	nutrūkti
dryžuotas	kvadratinis
sukti (lanką)	daryti (lanko pratimus)
(sporto) kilimėlis	gimnastikos dekis
paklotas	užtiesalas (3) ⁴ , kilimas (2), apklotas, uždangalas
languotas	raštuotas, kvadratinis (2)

⁴ Skaičiumi skliausteliuose nurodoma, kiek tokių pavartojimo atvejų rasta.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, AL informantams nebuvo lengva įvardyti plaukmenis ir paklotą, ant kurio pajūryje guli ar sėdi žmonės. Taip pat kai kuriems asmenims buvo sunku įvardyti daiktų išorės ypatybės: languotą paklotą vadino raštuotu ar *kvadratiniu*, dryžuotas paklotas taip pat pavadintas *kvadratiniu*. Dėl pastarojo varianto būtų galima manyti, kad tai tiesiog kalbos riktas, tačiau ištrauka iš interviu rodo, kad tai nėra riktas:

(8) *I: jisai skaito laikraštį ir jie guli ant kilimėlio. ... kvadratinio? languoto?*

T: o šitas koks?

I: ... nu irgi kvadratinis ir kokios čia, rudo rudos spalvos [apie dryžuotą] (M49/21)

8 pavyzdyje informantas pirmiausia kalba apie paklotą 8 scenoje (žr. 1 pav). Matyti, kad ir dėl šio pakloto ypatybės abejojama: asmuo įvardija kelis variantus (*kvadratinis* ir *languotas*), tačiau abu variantai pateikti su klausiamąja intonacija, taigi informantas nėra tikras, kuris žodis yra tinkamas (tokie atvejai priskiriami į *Kita* kategoriją). Tada tyrėjas pasiteirauja apie pakloto 5 scenoje ypatybę ir informantas atsako, kad tas paklotas taip pat yra kvadratinis. Vis dėlto, sunku suprasti, kodėl visiškai skirtingos ypatybės pavadintos vienu žodžiu, tad straipsnio autorė neatmeta galimybės, kad įvyko nesusipratimas. Kita vertus, žodis *kvadratinis*, pavartotas languotam paklotui apibūdinti, taip pat laikytas netinkamu raiškos vienetu, nes tokiu žodžiu nusakoma ne paviršiaus ypatybė, o objekto forma, t. y. reiškia *kvadrato formos* (plg. „panašus į pamatiniu žodžiu reiškiamą daiktą, turį jo pavidalą, formą <...>: *kamuolinis žaibas, gabalinis cukrus*“, DLKG 2005, 211).

Kitas AL grupėje pasitaikęs raiškos vienetas languotam paklotui apibūdinti buvo *raštuotas*:

(9) *tai sėdi trys žmogeliukai, trys draugai ant kilimo, raštuoto (M35/14)*

Nors būdvardžiais su formantu *-uotas* nurodoma paviršiaus ypatybė, vis dėlto pamatiniu žodžiu *raštas* pavadinamas „audinio <...> piešinys, marginys“ (DLKŽ), o autorės manymu, languotas audinys yra dekoruotas ne piešiniais ar marginiais, bet langais. 9 pavyzdyje matyti ir kitas netinkamo raiškos vieneto pavyzdys – paklotas pavadintas *kilimu*. Tačiau kilimu vadinamas „ant grindų tiesiamas <...> sunkus spalvotas audeklas“ (DLKŽ). Taigi kilimu įprasta vadinti patalpoje (dažniausiai) patiesiamą sunkų audeklą, interjero detalę, bet ne paplūdimio paklotą, todėl šis raiškos vienetas laikytas netinkamu.

⁷ I – informantas, T – tyrėjas.

10 lentelėje esantys raiškos vienetai *daryti burbulus* ir *daryti lanko pratimus* rodo, kad kyla sunkumų iš atminties iškeliant tam tikrus veiksmažodžius, šiuo atveju *pūsti* ir *sukti* (3 ir 4 pvz.). Tad šiuos veiksmažodžius informantai pakeičia žodžiu *daryti*.

(10) *vienas vaikas... daro burbulus iš gumos ir ... sėėėėdi telefone* (M38/9)

(11) *jinai daro lanko kažkokius pratimus, tikrai ne joga* (M35/14)

Kaip matyti iš 10 pavyzdžio, informantas truputį sudevoja, atsiranda pauzė kalbėjime ir tai jau gali būti ženklas, kad patiriama sunkumų iškeliant iš atminties tinkamą žodį, o po pauzės pavartoja žodį *daryti*. CLARIN tekstynas rodo, kad junginys *daryti burbulą* vartojamas retai, be to, reikšmė nesutampa su norima perduoti informacija. Junginio *pūsti burbulą* pavyzdžių tekстыne randama daugiau ir, nors didžioji dalis pateikiamų pavyzdžių taip pat turi kitą reikšmę (pavyzdžiui, kalbama apie ekonomikos burbulą arba burbulu vadinamas kažkoks per daug sureikšmintas dalykas, problema), yra ir tokių pavyzdžių, kuriuose burbulas yra oro burbulas iš kramtomos gumos ar vandens. Vis dėlto, tekstynas pateikia rašytinės kalbos pavyzdžius, tačiau autorės manymu, junginys *pūsti burbulą* sakinėje kalboje būtų pastovusis, tad informanto pavartotas žodis *daryti* laikytas netinkamu raiškos vienetu.

11 pavyzdyje asmuo kalba apie moterį, sukančią ant liemens lanką, ir taip pat pavartoja žodį *daryti*, dėl to pasikeičia junginio struktūra ir objektas, junginys pailgėja: įprastas junginys *sukti lanką* pakeičiamas kitu – *daryti lanko pratimus*. Pastarasis nėra įprastas lietuvių kalboje, straipsnio autorei nepavyko rasti nė vieno tokio pavartojimo, tačiau randama pavartojimų *pratimai su lanku*. Gali būti, kad informantas tai ir norėjo pasakyti, tačiau tikėtina, kad dėl anglų kalbos įtakos, kur panašiam pasakyme nebūtinai prielinksnis (plg. *hoop exercise* arba *hoop workout*), verčiant pažodžiui į lietuvių kalbą pavartojama nenatūrali konstrukcija. Taigi šiuo atveju veiksmažodis *daryti* taip pat laikytas netinkamu raiškos vienetu, nes suardo įprastą žodžių junginį.

AL atpasakojimuose pasitaikė ir keli kodų kaitos atvejai (0,1 proc.), jų pavyzdžiai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. AL kodų kaitos atvejai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL kodų kaitos atvejai
nardyti	snorkeling
kilimėlis	yoga mat

Kaip matyti 12 pavyzdyje, informantas kelis kartus pasako, kad nežino lietuviško žodžio ir pavartoja anglišką. Kita vertus, šią situaciją paveiksle *Pajūris* buvo keblu įvardyti daugeliui informantų (LL grupėje taip pat), galbūt todėl, kad anglų kalboje giluminis nardymas ir paviršinis nardymas vadinami skirtingais žodžiais, o lietuvių kalboje abu veiksmai vadinami vienu veiksmažodžiu *nardyti*. Taigi galbūt informantai lietuvišką veiksmažodį *nardyti* sieja su visišku panirimu po vandeniu ir sutrinka, kai reikia įvardyti truputį kitokį veiksmą. Todėl tokia situacija nebūtinai reiškia, kad kalbantysis nežino ar neatsimena žodžio *nardyti*.

- (12) *čia mergina, nežinau, kaip lietuviškai pavadinti, ee neturiu lietuviško žodžio, snorkeling [juokiasi] (M35/19)*
- (13) *šita mergaitė ee suka mmm lanką? stovi ant kaip jogos ee... eee yoga mat [juokiasi] (M41/19)*

13 pavyzdyje taip pat matyti, kad informantas sutrinka, iš pradžių bando sakyti lietuviškai ir sustoja, tačiau galiausiai pasako angliškai. Be to, abiejuose pavyzdžiuose informantai pasakę angliškus žodžius nusijuokia, parodo, kad tie žodžiai ne išsprūdo nesąmoningai, o buvo pavartoti specialiai, nes tą akimirką mintyse nerado tinkamo lietuviško atitikmens.

Neegzistuojančių raiškos vienetų AL atpasakojimuose taip pat nebuvo daug (12 lentelė).

12 lentelė. AL neegzistuojantys raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL neegzistuojantys
nardyti	snorkliuoti
pulti	nuknektinti
varvėti	apsidėblinti

Kaip matyti, čia ir vėl tarp stebimų žodžių yra *nardyti*. Šiuo atveju informantas taip pat, kaip ir anksčiau aptartame pavyzdyje, renkasi anglišką žodį, tačiau jį sulietuvina, pridėdamas formantą *-uoti* (14 pvz.).

- (14) *kita mergaitė ee jinai ... plaukia, kaip dabar čia pasakyt, su veidu pasinėrusi į vandenį, snorkliuoja? kažkas tai panašaus. (M49/21)*

Iš 14 pavyzdžio aišku, kad informantas ieško tokio žodžio, kuris nusako ne visišką, o tik dalinį panirimą po vandeniu, ir neradęs pasitelkia anglišką žinomą variantą, bet jį savitai pritaiko lietuvių kalbai. Tačiau lietuvių šnekamojoje kalboje vartojamas žodis *snorklinti* (su dėmeniu *-inti*), šio žodžio pavartojimo atvejų galima rasti ir *Google* paieškoje. Tačiau atvejų su žodžiu *snorkliuoti* nebuvo rasta, tad straipsnio autorės nuspręsta jį laikyti neegzistuojančiu. Žodžiu *apsidėblinti*, tikėtina, norėta pasakyti *apsidrėbti*. Tačiau *dėblinti* reiškia „iš paniūrų žiūrėti“ (LKŽ). Taigi tokie raiškos variantai laikytini neegzistuojančiais raiškos vienetais.

Kategorijoje *Nepateikta* įtraukiami atvejai, kai tiriamųjų buvo prašoma įvardyti daiktą, veiksma ar ypatybę, bet jie tinkamo žodžio nežinojo arba tą akimirką jo nepavyko iškelti iš atminties. Tokių atvejų fiksuota 0,4 proc. Informantai nežinojo, kaip pavadinti šiuos daiktus: plaukmenis, nardymo kaukę, nuometą, pavadėlį, asmenukę, ir kaip apibūdinti taškuotą maudymosi kostiumėlį. Dažniausiai tiriamieji pripažindavo, kad nežino, ir tęsdavo pasakojimą (15 ir 16 pvz.).

- (15) *čianais moteris plaukioja su ... dabar kaip čia jie vadinasi, kur ant kojų dedasi, neprisimenu. (M37/15)*
- (16) *bet gulbė bando ee žmonos mmmm vat neprisimenu, kaip vadinasi šitas ant galvos uždėtas jaunajai. (M49/21)*
- (17) *sakyčiau, nu su nardymo, su ląstais, su viskuom. (M37/14)*

Kaip matyti 15 ir 16 pavyzdžiuose, informantams nepavyksta iš atminties iškelti reikiamų žodžių, bet jie negaišdami laiko pasakoja toliau. 17 pavyzdyje informantas tarsi bando prisiminti, kaip įvardyti nardymo kaukę, pradeda sakydamas *su nardymo*, tačiau pakeičia mintį ir įvardija plaukmenis, galiausiai pabaigia pasakymą sakydamas *su viskuom*, tarsi norėdamas pasakyti *su visa nardymo įranga*. Vis dėlto, niekaip nepavadina nardymo kaukės, nors yra ženklų, kad bandė įvardyti, todėl šis atvejis taip pat priskirtas kategorijai *Nepateikta*.

Paskutinė kategorija – *Kita*. Į šią kategoriją pateko tie raiškos vienetai, kurių dėl kurių nors požymių nebuvo įmanoma priskirti anksčiau aptartoms kategorijoms – iš viso 0,3 proc. *Kita* pavyzdžiai pateikiami 13 lentelėje.

13 lentelė. AL kiti raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL kiti raiškos vienetai
nuometas	suknelė
paklotas	paklodė / pledas
languotas	kvadratinis / languotas
nėščia	besilaukti

13 lentelėje keli raiškos vienetai pateikti su pasviruoju brūkšneliu, tai reiškia, kad informantas tuos variantus pateikė kaip sinonimiškus ar niekaip nepatvirtino, kuris iš pateiktų variantų yra tinkamas (18 pvz.).

(18) *irgi paplūdimyje ant ... ant paklodės, ant pledo, kaip?* (V39/7)

Šiame pavyzdyje informantas pateikia kelis variantus ir galiausiai tarsi savęs paklausia, kuris iš šių variantų yra tinkamas (*kaip?*). Panašiai yra ir su raiškos vienetais *kvadratinis / languotas*. 13 lentelėje matyti atvejis, kai informantas nuometą pavadina *suknele*. Tiriamojo kalboje nėra jokių ženklų, kurie parodytų, kodėl taip nutiko, todėl galima tik spėti, kad galbūt nelabai gerai įsižiūrėjo į paveikslą (2 scena paveiksle *Pajūris*) arba visą nuotakos aprangą apibendrinamas pavadino *suknele*. Taigi toks atvejis buvo priskirtas į kategoriją *Kita*.

(19) *čia moteris su vaiku, moteris besilaukia, panašu.* (V35/13)

Paveikslo *Pajūris* 7 scenoje vaizduojamą nėščią moterį daugelis informantų vadino *besilaukiančia*, tačiau pasitaikė atvejis, kai asmuo sakė *moteris besilaukia* (19 pvz.). Veiksmažodžio *besilaukti* vartojimas nėra įprastas (CLARIN tekstyne vartojimo pavyzdžių nepateikiama, o *Google* paieškoje rodomi tik keli pavartojimo atvejai), tačiau dalyvinė forma *besilaukianti* vartosenoje yra kur kas dažnesnė (tą rodo ir CLARIN ir *Google*). Neaišku, kodėl informantas pasirinko tokią formą: gali būti, kad tai kalbos riktas, bet gali būti, kad tiriamasis iš dažniau vartojamos dalyvinės formos pasidarė pamatinį žodį, kurį ir pavartojo. Tačiau tai jau yra gramatinės sistemos aspektas, o ne žodyno, tad aptariamasis atvejis buvo įtrauktas į kategoriją *Kita*.

Kaip jau rodyta 9 lentelėje, LL grupės *Pajūrio* atpasakojimo rezultatai šiek tiek skiriasi nuo AL grupės. Tinkami raiškos vienetai sudaro 99 proc. visų atvejų, o netinkami – tik 0,7 proc. (beveik perpus mažiau nei AL grupėje). Netinkami raiškos vienetai pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė. LL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	LL netinkami raiškos vienetai
plaukmenys	plaustai
(nardymo) kaukė	akvalango oro tūbelis
jaunieji	jaunikai
nuometas	sarafanas
lankas	ratas
(sporto) kilimėlis	čiužinys, čiužinukas (2)
paklotas	kilimas
languotas	šachmatų formos
kuodas	kasa perlenkta

Kaip matyti, dalis nesklandumų kėlusiu stebimų žodžių yra tie patys kaip ir AL grupėje, pavyzdžiui, kontrolinės grupės informantams taip pat kilo sunkumų įvardijant plaukmenis, nuometą, kilimėlį, paklotą ir nusakant ypatybę *languotas* (plg. 10 lentelę). Keli raiškos vienetai taip pat sutampa: plaukmenis pavadino *plaustais*, o pajūrio paklotą – *kilimu*. Kiti LL netinkami raiškos vienetai skiriasi nuo AL, pavyzdžiui, ne vienas LL grupės informantas sporto kilimėlį vadino *čiužiniu* ar *čiužinuku*. Paprastai čiužiniu vadinamas daiktas, ant kurio gulima ar miegama (tą rodo tiek žodynuose DLKŽ ir LKŽ pateikiamos reikšmės, tiek paieška CLARIN tekстыne), todėl šie raiškos vienetai buvo laikyti netinkamais.

Vienas iš LL informantų nuometą pavadino *sarafanu* (20 pvz.), tačiau šis atvejis nėra toks pat kaip aptartas anksčiau, kur AL informantas nuometą pavadino *suknele*.

(20) *aš neatsimenu, kaip tas ... sarafanas ar kaip jisai.* (V32)

Iš 20 pavyzdžio matyti, kad informantas stengiasi iškelti iš atminties tinkamą žodį, prisipažįsta, kad neatsimena, bet ieškodamas varianto pavartoja žodį *sarafanas*. Vis dėlto, matyti, kad kalbantysis nėra tikras dėl šio žodžio. Paprastai sarafanu vadinama suknelė be rankovių, tad šis raiškos vienetas laikytas netinkamu. Paminėtina, kad šį raiškos vieneta pavartojo vyras, kuriam galbūt neaktualu aprangos tema. Su plaukais susijęs leksinės raiškos vienetas *kasa perlenkta* taip pat pasakytas vyro. Galima spėti, kad dalis vyrų nesidomi šukuosenomis, tad ir nežino jų pavadinimų. Apie moteris pasakytina tai, kad joms nebuvo lengva įvardyti su nardymu susijusius objektus (plg. *plaustai*, *akvalango oro tūbelis*) – galbūt joms nardymo tema nėra aktuali.

Kodų kaitos atvejų LL grupėje atpasakojant *Pajūrio* paveikslą beveik nepasitaikė – 0,1 proc., t. y. tik vienas atvejis (15 lentelė).

15 lentelė. LL kodų kaitos atvejai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	LL kodu kaita
nustebusi	oh my god

Šį raiškos atvejį nebuvo lengva vienareikšmiškai priskirti kažkuriai grupei. Tiriamojo buvo paklausta, kaip jaučiasi mergina, kuriai pasipiršo vaikinai (10 scenoje), bet informantas, užuot įvardijęs merginos emociją ar reakciją, tarsi pavaizdavo, ką ji tuo metu sako ar galvoja (*oh my god!*). Nors tai nėra tikslus atsakymas į pateiktą klausimą, vis dėlto informantas atsakė į klausimą, pavartojo anglišką frazę, tad šis raiškos vienetas laikomas kodų kaitos atveju.

Neegzistuojančių raiškos vienetų LL grupėje fiksuota vidutiniškai tiek pat kaip ir AL grupėje – 0,2 proc. (16 lentelė).

16 lentelė. LL neegzistuojantys raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	LL kodu kaita
nardyti	pusnardinimu užsiimti
taškuotas	su birbiliukais
liūdnas	beemocis

16 lentelė atskleidžia, kad informantams vėl kilo dvejonų dėl paviršinio nardymo įvardijimo. Kaip rodo 21 pavyzdys, kylančio netikrumo priežastis yra tokia pati kaip ir anksčiau aptartais atvejais.

(21) *šita mergaitė eee mm tiesiog užsiiminėja, tai yra kažkoks angliškas tam pavadinimas, kažkoks snarfingas. jinai na.. nu ne, bet čia ne nardo... pus-nar-di-nimu užsiima* [sako skiemenuodama] (M33)

21 pavyzdyje matyti, kad informantui nekyla problemų atsimenant veiksmąžodį *nardyti*, tačiau kalbantysis mano, kad šis žodis netinka vaizduojamai situacijai pavadinti. Informantas teigia, kad yra angliškas žodis tam pavadinti, kurio tiksliai neatsimena, todėl sukuria lietuvišką variantą – *pusnardinimu užsiimti*. Informantas žodį *pusnardinimu* sako skiemenuodamas, todėl akivaizdu, kad jį sudarė kalbėjimo metu. Be to, ir vėl matyti, kad tokį, su nardymu susijusį, leksinės raiškos vienetą pateikė moteris.

Kitas 16 lentelėje matomas raiškos vienetas *su birbiliukais* buvo pasakytas įvardijant taškuotą maudymosi kostiumėlio audinį (1 scena). Tačiau iš informanto kalbėjimo manieros ir intonacijos buvo galima justti, kad tokį žodį sako juokaudamas, o ne todėl, kad neatsimena įprasto žodžio. Priešingai yra su raiškos vienetu *beemocis* – informantas taip apibūdino ledų pardavėjo nuotaiką (7 scena). Tačiau žodį pasakė neutralia intonacija, nedvejodamas, tarsi tai būtų įprastas jo kalboje žodis. Vis dėlto, tokia žodžio daryba yra neįprasta, todėl minėtas raiškos vienetas šiame tyrime laikytas netinkamu raiškos vienetu.

Kitų kategorijų raiškos vienetų (*Nepateikta* ir *Kita*) LL paveikslu *Pajūris* atpasakojimuose nefiksuota. Apibendrinant galima pasakyti, kad nedidelė dalis stebimų žodžių kėlė sunkumų abiem grupėms, pavyzdžiui, žodžiai *nardyti*, *plaukmenys*, *nuometas*, (*sporto*)

kilimėlis, languotas. Tačiau nėra aišku, kodėl būtent šie žodžiai kėlė sunkumų. Galima tik spėti, kad galbūt paveiksle *Pajūris* vaizduojama nardymo veikla ar mankšta ant sporto kilimėlio nėra artima daliai informantų, todėl su šiomis veiklomis susijusius žodžius buvo sunkiau įvardyti. Tačiau paminėtina, kad *paklotą* įvardyti buvo sunkiau AL grupei, kur informantai pavartojo daugiau skirtingų variantų, iš kurių dalis buvo laikoma netinkamais raiškos vienetais (pvz., *užklotas, užtiesalas, apklotas* ir pan.). LL grupėje fiksuota mažiau netinkamos raiškos vienetų, informantai paklotui įvardyti dažniausiai rinkosi žodžius *deķis, pledas, adijalas*, kurie buvo laikomi tinkamais raiškos vienetais.

Taigi iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad lyginant tiriamąją ir kontrolinę grupes matyti tik nežymūs skirtumai. Tačiau atlikti T testai parodė, kad LL grupėje pavartota daugiau tinkamų raiškos vienetų nei AL grupėje ($p = 0,027$, $d = 0,590$), o AL grupėje pasitaikė daugiau atvejų, kai informantai nepateikė atsakymo ($p = 0,031$, $d = 0,582$) ar kategorijai *Kita* priskirtų atvejų ($p = 0,044$, $d = 0,542$). Todėl galima teigti, kad paveikslą *Pajūris*, vaizduojantį asmeninio gyvenimo situacijas, leksinio parinkimo testą kontrolinė grupė atliko geriau nei tiriamoji.

Antrame paveiksle, kurį buvo prašoma atpasakoti (*Miesto šventė*) perteikiamos ne kasdienio, o viešojo gyvenimo situacijos, apie kurias kalbant reikia pasitelkti rečiau vartojamus žodžius. Abiejų grupių atpasakojimo rezultatai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė. Paveikslo „Miesto šventė“ raiškos vienetų vertinimo rezultatai (proc.)

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,8	1,1	0,1	0,0	0,6	0,4
LL	98,5	0,8	0,0	0,0	0,4	0,3

Matyti, kad tiriamųjų grupė vidutiniškai pavartojo apie 97,8 proc. tinkamų raiškos vienetų. Netinkami raiškos vienetai sudaro 1,1 proc. Pasitaikę atvejai, kai informantai nepateikė jokio atsakymo, sudaro 0,6 proc. Tik 0,1 proc. visų raiškos vienetų sudaro kodų kaita, o 0,4 proc. – kiti raiškos vienetai. AL grupėje nefiksuota neegzistuojančių raiškos vienetų.

AL netinkami raiškos vienetai pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė. AL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	AL netinkami raiškos vienetai
patrankos	petardos
plakatas	ženklas, vėliava
tvenkinys	upelis, pelkė
prijuostė	delmonėlis
liemenė	korsetas
(tautinė) juosta	diržas (4), dirželis, prijuostė
skara (ant galvos)	skraistė

Kaip matyti 18 lentelėje, AL grupei daugiausia nesklandumų kilo dėl stebimų žodžių *plakatas*, *tvenkinys* ir (*tautinė*) *juosta* (22–24 pvz.) – šiems objektams įvardyti pavartota daugiausia netinkamų raiškos vienetų.

(22) *čia kažkas ... čia turi kažkokį ... nežinau, gal ženklą* [nusijuokia]. (M35/19)

(23) *čia bus ... pelkė?* (M34/15)

(24) *ee žiurstelis, gintariniai karoliai, baltinukai. po to tautinį diržą kokį tai.* (M35/14)

22 pavyzdyje matomos kelios pauzės, galiausiai informantas pripažįsta, kad nežino, tačiau pateikia variantą (*ženklas* plakatui pavadinti). Kitas informantas (23 pvz.) stabteli galvodamas, kaip pavadinti tvenkinį. 24 pavyzdyje informantas tautinę juostą pavadina *tautiniu diržu*. Nors diržas apibrėžiamas kaip „sagtimi susegama juosta“ (DLKŽ), austa tautinė juosta paprastai nėra vadinama diržu, nors dažnai atlieka diržo funkciją. Tačiau tikėtina, kad *diržas* yra dažniau vartojamas žodis, nes susijęs su įprasta apranga, o ne tik tam tikromis progomis naudojamu tautiniu kostiumu, todėl lengviau iškeliamas iš atminties. Tokiu būdu žodis *juosta* tarsi pasislenka giliau atmintyje ir todėl tampa sunkiau atsimenamas, iškeliamas iš atminties.

Kodų kaitos atvejų AL grupėje pasitaikė tik 0,1 proc., pavyzdys pateikiamas 19 lentelėje.

19 lentelė. AL kodų kaitos atvejais (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	AL kodų kaita
salvė / šūvis	display

Kaip matyti 19 lentelėje, informantui buvo sunku įvardyti *salvę* ar *šūvį*. Informantas pradėjo sakyti, kad tai parodomasis, tačiau sudvejojo ir pasakė žodį angliškai (25 pvz.).

(25) *pagal dūmus, čia taip suprantu, tikriausia šovė. kažkoks buvo tas parodomasis... display, kaip jisai vadinasi.* M35/19

18 pavyzdyje matyti, kad informanto dvejonę rodo tiek pauzė, tiek pasakymo pabaigoje išstartas tarsi retorinis klausimas (*kaip jisai vadinasi*). Vis dėlto matyti ir tai, kad informantas veiksmožodį *šauti* parinko sklandžiai, tad tikėtina, kad nežinojo, kaip vadinasi toks *parodomasis šūvis* ar *salvė*, o ne susidūrė su sunkumais parenkant žodį atmintyje.

Kaip jau buvo minėta, atpasakodami paveikslą *Miesto šventė* AL nepavartojo neegzistuojančių raiškos vienetų. Tačiau pasitaikė tokių atvejų, kai nebuvo pateikta jokio atsakymo. Informantai nežinojo, kaip įvardyti šiuos objektus: patrankos, plakatas, prijuostė, juosta, skara, sermėga, paradas, žurnalistas, operatorius. Visais atvejais nepavykus iškelti tam tikro žodžio iš atminties, informantai pasakydavo, kad nežino ar neatsimena žodžio (26, 27 pvz.)

(26) *norėjau sakyti orkestras, bet čia ne orkestras, irgi kareiviai. taip atlie eeee kaip čia dabar šitas vadinasi mmm vat ir neatsimenu.* [paradas] (M34/15)

(27) *mmm čia kaip eee čia kažkas užrašyta turi būt ant ant to ... nežinau.* [plakatas] (M34/15)

Abiem atvejais matyti, kad tiriamieji mėgina atsiminti tinkamą žodį: pradeda sakyti, bet nebaigia (*taip atlie eee*, 26 pvz.) arba tarsi apibūdina, kas tai yra (*čia kažkas užrašyta turi būt*, 27 pvz.), tačiau nepavyksta iš atminties iškelti tinkamo žodžio.

Galiausiai paskutinėje kategorijoje *Kita* buvo priskirta 0,4 proc. AL raiškos vienetų (20 lentelė).

20 lentelė. Kiti raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	AL kiti raiškos vienetai
atsitrenkti	„nori ant to šviestuvo“, „čia ant šitos lempos“
plakatas	„kaip vėliava, ne vėliava“
juosta	juosta / diržas
cukraus vata	„cukraus vata ar puta“
žaibuoti	griaustinis

Kaip matyti iš 20 lentelėje pateiktų pirmųjų pavyzdžių, informantai nepateikia tvirto atsakymo. Kalbėdami apie situaciją, kur balandis skridamas atsitrenkia į žibintą, tarsi nebaigia minties, neįvardija, kas atsitiko. Kitas informantas, nežinodamas, kaip pavadinti plakatą, svarsto, kad galbūt tai *vėliava*, bet atsakymą paneigia ir kito nepateikia. Trečiu atveju asmuo pateikia kelis variantus tautinei juostai įvardyti, vienas iš jų yra tinkamas raiškos vienetas, tačiau informantas sinonimiškai įvardija ir kitą variantą. Vis dėlto, autorės manymu, tai nėra sinonimai, todėl priskirti kategorijai *Kita*. Dar vienas panašus pavyzdys, kai informantas cukraus vatai pavadinti pateikė kelis variantus, tačiau iš 28 pavyzdžio matyti, kad nėra tikras, kuris variantas tinkamas.

(28) *ai, ir visi paukšteliai pamatė čia šitą puotą cukraus.... cukraus vatą ar putą, kaip ten, nežinau.* (M49/21)

(29) *bet va ten jau griaustinis toksai truputėlį ... įsisiautėjęs. o čia pusiau taip giedra.* (M42/20)

29 pavyzdyje asmuo žaibus pavadina *griaustiniu* (10 scena). Straipsnio autorei kilo klausimas, kaip tokį atvejį vertinti. Paprastai žaibuojant yra girdimas ir griaustinis, tad gali būti, kad informantas vaizduojamą situaciją apibendrinamas pavadino kitu žodžiu. Dėl šios priežasties, minimas raiškos vienetas buvo priskirtas ne prie netinkamų raiškos vienetų, bet į kategoriją *Kita*.

Žvelgiant į LL grupės rezultatus, matyti nedideli skirtumai. LL grupės informantai atpasakodami *Miesto šventę* vidutiniškai pavartojo 98,4 proc. tinkamų raiškos vienetų ir 0,8 proc. – netinkamų. 0,1 proc. sudaro kodų kaita, neegzistuojančių žodžių nefiksuota. Šioje grupėje pasitaikė 0,4 proc. nepateiktų atsakymų, o 0,3 proc. atvejų priskirti kitiems raiškos vienetais.

LL netinkami raiškos vienetai pateikti 21 lentelėje.

21 lentelė. LL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	LL netinkami raiškos vienetai
scena	aikštelė
plakatas	stendas, iškaba, vėliava
prijuostė	juosta, sermėga / skepetaitė
(tautinė) juosta	diržas (2), dirželis
skara (ant galvos)	kepuraitė
karoliai	grandinė

21 lentelėje matyti, kad kontrolinei grupei taip pat kaip ir tiriamiesiems kėlė nesklandumą stebimi žodžiai *plakatas*, *prijuostė* ir *(tautinė) juosta*. LL informantai plakatą pavadino *stendu*, *iškaba*, *vėliava*. Tautinė juosta ne vieno informanto pavadinta *diržu* ar *dirželiu* – panašiai vadino ir AL grupė, tad galbūt šis atvejis rodo ne galimą žodyno atriciją, o tam tikrą kalbančiųjų tendenciją siauresnės reikšmės žodį (*tautinė juosta*) keisti platesnės reikšmės žodžiu (*diržas*). Įvardyti kitą tautinio drabužio dalį – prijuostę – keliems informantams taip pat nebuvo lengva užduotis: pavadino *juosta* ar *sermėga / skepetaitė*. Keli paminėti atvejai parodyti 30–32 pavyzdžiuose.

- (30) *jo, vienas laiko didelę vėliavą, va.. tai čia dviese laiko tą didelę baltą vėliavą, mhm, jo jo, o šitas čia dalina vėliavėles ir va.* (M56)
- (31) *jis apsirengęs yra ... gal tokį kaip ir švarką ilgą ir persirišęs jis dirželiu, su kelnėmis ir ... ilgesniais batais, aulinukais tokiais.* (M33)
- (32) *ant sijono tautiniai raštai, juostos kažkokios, o čia ... kokia sermėga ar skepetaitė, nežinau [apie prijuostę]* (V33)

Tačiau dalis LL pavyzdžių skiriasi nuo AL tuo, kad informantai nedvejojo įvardydami minėtus objektus: 30 pavyzdyje asmuo nedvejodamas plakatą vadina *vėliava*, o 31 pavyzdyje juostą vadina *dirželiu*. Gali būti, kad informantų gyvenamoje aplinkoje yra natūralu taip vadinti minėtus objektus. Bet 32 kalbantysis pripažįsta, kad nežino, kaip pavadinti prijuostę, tačiau pateikia kelis variantus – *sermėga ar skepetaitė*. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pastarasis pavyzdys pateiktas vyro, kaip ir didelė dalis kitų, susijusių su apranga (*juosta* vietoj *prijuostės*, *diržas* vietoj *juostos*, *grandinė* vietoj *karolių*). Galima spėti, kad apranga vyrams nėra aktuali tema, todėl jiems buvo sunku įvardyti aprangos dalis. Taigi galima išvelgti lyties veiksni. Tačiau toks lyties veiksnys neišryškėjo AL grupėje, nes beveik visus netinkamus leksinės raiškos vienetus (18 lentelė) pavartojo moterys.

Kaip minėta, kodų kaitos atvejų ir neegzistuojančių žodžių LL paveikslo *Miesto šventė* atpasakojimuose nebuvo fiksuota. Tačiau pasitaikė nepateiktų atsakymų (0,4 proc.). Informantai negalėjo įvardyti patrankų, prijuostės, parado, žurnalisto ir operatoriaus. Pažymėtina, kad tai yra tos pačios situacijos, kurių negalėjo įvardyti ir dalis AL informantų. Galbūt tai rodo, kad apskritai informantai nedažnai susiduria su tokiomis situacijomis arba, jei ir susiduria, nereikia patiems įvardyti tam tikrų objektų (pvz., žurnalisto ar operatoriaus), tad reikalingi žodžiai nėra aktyvūs jų kalboje ir todėl sunkiau iškeliami.

Galiausiai keli LL raiškos vienetai (0,3 proc.) buvo priskirti į kategoriją *Kita* (22 lentelė).

22 lentelė. LL kiti raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	LL kiti raiškos vienetai
prijuostė	ne prijuostė gi
skara	turbūt ne nuometas
atsitrenkti	čia ant šitos lempos; į tą vatą

Kaip matyti 22 lentelėje, į šią kategoriją įtraukti atvejai, kai informantai tarsi įvardija prašomą objektą ar veiksmą, tačiau čia pat paneigia, pavyzdžiui, kalbėdamas apie moteriško tautinio kostiumo prijuostę (9 scena) informantas sako: „ne prijuostė gi“. Kiti atvejai šioje kategorijoje yra tarsi nebaigti pasakymai, pavyzdžiui, kalbėdamas apie balandį, beatsimušantį į žibintą (5 scena), informantas sako:

(33) *balandis. nuuu vatą valgo. ir čia ant šitos lempos, ant žibinto.* (M35)

33 pavyzdyje matyti, kad iš pradžių informantas sako, ką balandis veikia 8 scenoje (*vatą valgo*), o paklausus, ką daro kitas balandis, atsako: „ant šitos lempos, ant žibinto“. Tai yra ne pilnas atsakymas, taip ir neįvardyta veiksmas, tačiau galima numanyti, ką informantas turėjo galvoje. Vis dėlto, tokia situacija neparodo, ar informantas neatsimena tinkamo žodžio, ar dėl kitų priežasčių neįvardijo veiksmo, todėl tokie raiškos vienetai pateko į kategoriją *Kita*.

Verta paminėti, kad dalis stebimų žodžių, kuriuos informantams buvo sunku įvardyti, informantų grupėse kartojosi, pavyzdžiui, *patrankos, plakatas, juosta, prijuostė*. Galima daryti prielaidą, kad šie objektai ne dažnai pasitaiko, todėl juos įvardijančių žodžių parinkimas nevyksta taip sklandžiai, kaip kitų žodžių. Palyginus AL ir LL grupių rezultatus T testais, paaiškėjo, kad skirtumai tarp leksinės raiškos kategorijų nėra statistiškai reikšmingi. Tad galima teigti, kad leksinio parinkimo atžvilgiu paveikslą *Miesto šventė* AL grupės informantai atpasakojo pat gerai, kaip ir kontrolinė grupė.

Žvelgiant į abiejų paveikslų rezultatų palyginimą tarp grupių (23 lentelė) matyti, kad didžiąją daugumą sudaro tinkami raiškos vienetai: AL grupėje 97,8 proc. visų raiškos vienetų, o LL grupėje – 98,4 proc. Taigi LL grupėje tinkamų raiškos vienetų yra 1,4 proc. daugiau negu AL grupėje. Netinkamų raiškos vienetų pavartota nedaug, bet AL grupėje tokių atvejų pasitaikė daugiau negu LL grupėje: AL grupėje 1,2 proc., o LL – 0,8 proc. Tarp grupių beveik nesiskiria kodų kaitos atvejų skaičius (AL 0,1 proc., o LL 0,0 proc.) ir neegzistuojančių žodžių skaičius (AL 0,1 proc., o LL 0,0 proc.). Abiejose grupėse fiksuota atvejų, kai informantas nežinojo, kaip įvardyti stebimą žodį, ir nepateikė jokio varianto: AL grupėje tokie atvejai sudaro 0,5 proc., o LL – 0,2 proc. Taip pat abiejose grupėse pasitaikė tokių raiškos vienetų, kurie buvo priskirti kategorijai *Kita*: AL grupėje – 0,4 proc., o LL grupėje – 0,2 proc.

23 lentelė. Abiejų paveikslų raiškos vienetų rezultatai (proc.)

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,8	1,2	0,1	0,1	0,5	0,4
LL	98,4	0,8	0,0	0,0	0,2	0,2

Atlikti T testai parodė, kad AL informantai pavartojo mažiau tinkamų raiškos vienetų nei LL grupės asmenys ($p = 0,023$, $d = 0,421$), tačiau skirtumai tarp kitų kategorijų yra statistiškai nereikšmingi. Tad vertinant bendrus rezultatus ir atsakant į tyrimo klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka žodžių parinkimo testą, galima atsakyti teigiamai.

Kaip minėta, atliekant šį tyrimą buvo keliamas ir kitas klausimas, t. y. stebima, kurį paveikslą informantams buvo lengviau atpasakoti. Buvo daryta prielaida, kad paveikslą *Pajūris*, kuriame vaizduojamos asmeninio gyvenimo scenos, informantams bus lengviau atpasakoti negu paveikslą *Miesto šventė*, kuriame vaizduojamos viešojo gyvenimo scenos. 24 lentelėje sugretinami AL ir LL grupių abiejų paveikslų rezultatai.

24 lentelė. AL ir LL raiškos vienetų sugretinimas (proc.)

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL <i>Pajūris</i>	97,9	1,2	0,1	0,2	0,4	0,3
AL <i>Šventė</i>	97,8	1,1	0,1	0,0	0,6	0,4
LL <i>Pajūris</i>	99,0	0,7	0,1	0,2	0,0	0,0
LL <i>Šventė</i>	98,5	0,8	0,0	0,0	0,4	0,3

Žvelgiant į AL rezultatus 24 lentelėje matyti, kad atpasakodami paveikslą *Pajūris* informantai pateikė kiek daugiau tinkamų raiškos vienetų nei atpasakodami *Miesto šventę*, tačiau taip pat pateikė ir daugiau netinkamų raiškos vienetų. Kodų kaitos atvejų pasitaikė vienodas skaičius kalbant apie abu paveikslus. Tačiau *Miesto šventės* atpasakojimuose nefiksuota neegzistuojančių žodžių, o *Pajūrio* – tokių atvejų pasitaikė. Nepateiktų atsakymų ir kitų raiškos vienetų *Pajūrio* paveiksle yra truputį mažiau nei *Miesto šventėje*. Patikrinus T testu kiekvienos kategorijos skirtumus tarp paveikslų paaiškėjo, kad šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi. Taigi, vertinant pateiktus raiškos vienetų galima teigti, kad prielaida, jog paveikslo *Pajūris* leksinio parinkimo testą AL informantai atliks sklandžiau negu paveikslo *Miesto šventė*, nepasitvirtino.

Lyginant LL grupės atliktųjų rezultatus matyti, kad skirtumai taip pat nėra dideli. Kalbant apie *Pajūrio* paveikslą, buvo pateikta truputį daugiau tinkamų raiškos vienetų ir mažiau netinkamų negu kalbant apie *Miesto šventę*. Kodų kaitos atvejų ir neegzistuojančių žodžių *Miesto šventėje* nebuvo fiksuota, tačiau pasitaikė keli atvejai *Pajūrio* atpasakojimuose. Ir atvirkščiai, *Pajūrio* atpasakojimuose nebuvo nepateiktų atsakymų, be to, nefiksuota kitų raiškos vienetų, o *Miesto šventės* kalboje stebima tiek vienu, tiek kitų atvejų. Lyginant kategorijas T testu paaiškėjo, kad tik *Kita* kategorijos skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,022$, $d = 0,621$). Tačiau į kategoriją *Kita* pateko atvejai, kurių nebuvo galima priskirti

prie kitų kategorijų (pvz., nebaigta sakyti mintis ar pasakyti keli variantai, neparodant, kurį informantas renkasi kaip tinkamą, teisingą), tad jie neatspindi kalbėjimo sklandumo. Todėl galima sakyti, kad pateiktų raiškos vienetų atžvilgiu LL grupė paveikslų *Pajūris* ir *Miesto šventė* užduotis atliko vienodai gerai.

Išvados

Straipsnyje analizuota Airijos lietuvių gimtoji kalba siekiant atsakyti į klausimą, ar jų K1 žodynas patiria atriciją. Išanalizavus tiriamąją medžiagą galima daryti tokias išvadas:

1. Dviejų paveikslų atpasakojimų kokybinė analizė atskleidė, kad AL kalboje pasitaiko daugiau dvejonės žymenų negu LL kalboje ir tas skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,000$, $d = 0,759$): AL kalboje fiksuota daugiau pauzių negu LL kalboje (atitinkamai 12 proc. ir 9,9 proc., $p = 0,017$, $d = 0,441$), daugiau kartojimų (atitinkamai 0,8 proc. ir 0,2 proc., $p = 0,013$, $d = 0,462$), korekcijų (atitinkamai 2,3 proc. ir 1,4 proc., $p = 0,038$, $d = 0,383$) ir daugiau dvejonės žymenų samplaikų (atitinkamai 2,3 proc. ir 0,9 proc., $p = 0,0001$, $d = 0,718$) – visi šie skirtumai statistiškai reikšmingi. Dvejonės žymenų samplaikų skaičius yra ypač reikšmingas, nes rodo, kiek daug pastangų informantai sutelkia mėgindami nusakyti vieną ar kitą situaciją. Kaip matyti, AL grupei tų pastangų prireikia akivaizdžiai daugiau. Šie rezultatai rodo, kad leksinis prieinamumas AL kalboje yra sutrikęs, o tai yra vienas iš žodyno atricijos požymių.
2. Dviejų paveikslų atpasakojimų leksinių raiškos vienetų analizė parodė, kad leksinio parinkimo testą kontrolinė grupė atliko geriau nei tiriamoji: AL pavartojo mažiau tinkamų raiškos vienetų negu LL (atitinkamai 96,9 proc. ir 98,4 proc., $p = 0,002$) ir daugiau netinkamų raiškos vienetų (atitinkamai 1,2 proc. ir 0,8 proc., $p = 0,003$). Pastebėta, kad abiem grupėms sunkumų kėlė retesnio vartojimo žodžiai, susiję su siaura sritimi, ir išorinę ypatybę nusakantys žodžiai. Be to, atlikta analizė leidžia spėti, kad tiriamųjų kalboje kai kurie priešdėliai praranda savo leksinės reikšmės atspalvius, tiriamieji jų nebeskiria; to nebuvo fiksuota kontrolinės grupės kalboje. Tokius pastebėjimus galima sieti su žodyno atricija.
3. Galiausiai, lyginant abiejų grupių leksinę raišką skirtingų situacijų (asmeninio gyvenimo ir viešojo gyvenimo) paveikslų atpasakojimuose, gauti nevienareikšmiški rezultatai. Dvejonės žymenų atžvilgiu skirtumų tarp skirtingų paveikslų atpasakojimų pastebėta tik AL grupėje – kalbėdami apie *Miesto šventės* paveikslą tiriamieji dažniau pripažindavo nežinantys žodžio ($p = 0,039$, $d = 0,545$) nei kalbėdami apie *Pajūrio* paveikslą. Tačiau leksinio parinkimo atžvilgiu AL skirtingus paveikslus atpasakojo vienodai gerai. Tad galima sakyti, kad prielaida, jog kalbėti apie viešojo gyvenimo situacijas AL informantams sunkiau negu aptarti asmeninio gyvenimo situacijas, pasitvirtino tik iš dalies. Tokį rezultatą galėjo lemti paveikslų pateikimo seka: pirmiau buvo kalbama apie paveikslą *Pajūris*, tad per tą laiką tiriamieji, tikėtina, galėjo suaktyvinti savo K1 žodyną ir todėl kalbėti apie kitą paveikslą (*Miesto šventė*) nebuvo sunkiau.

Tyrimo rezultatai parodė, kad atsakymai į keltus klausimus yra teigiami: AL kalboje daugiau dvejonės žymenų, LL leksinio parinkimo testą atliko geriau negu AL, taigi galima manyti, kad Airijos lietuvių K1 žodynas patiria atriciją. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad šiomis išvadomis nėra teigiama, jog pastebėti tiriamųjų kalbos pokyčiai yra negrįžtami. Autorės manymu, suaktyvinus K1 vartojimą, atricijos požymių AL kalboje sumažėtų arba jie visiškai išnyktų. Pasakytina ir tai, kad tyrime dalyvavo gana nedidelė tiriamųjų imtis, tad rezultatus dar reikėtų tikrinti išsamesniais tyrimais. Vis dėlto, atliktas tyrimas ir gautos išvados leidžia įžvelgti tam tikrų žodyno vartojimo tendencijų, į kurias verta atsižvelgti planuojant kitus tyrimus. Be to, sukauptas nemažas skaičius kalbos pavyzdžių, kuriuos galima analizuoti kitais būdais ar sutelkiant dėmesį į kitus kalbos sistemos aspektus, pavyzdžiui, gramatikos ar tarties pokyčius.

Literatūra

- Bagdonas, Albinas, Eglė Rimkutė. 2013. *Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Bylund, Emanuel. 2009. Maturational constraints and L1 attrition. *Language learning* 59(3), 687–715.
- CLARIN *Lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internetu: <http://corpus.vdu.lt/lt/>
- DLKG – Ambrasas, Vytautas (red.). 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DLKŽ – Keinys, Stasys (red.). 2012. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internetu: <https://lkiis.lki.lt/dabartinis>
- DOP – VandenBos, Gary R. 2007. *Apa Dictionary of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association. Prieiga internetu: <https://dictionary.apa.org/>
- DOS – Swan, Joan, Ana Deumert, Theresa Lillis, Rajend Mesthrie. 2004. *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburg University Press.
- Dostert, Susan C. 2009. Multilingualism, L1 attrition and the concept of „native speaker“. Daktaro disertacija.
- Du Bois, Inke. 2009. Language attrition and code-switching among US Americans in Germany. *Stellenbosch papers in linguistics PLUS* 39, 1–16.
- Hilton, Heather. 2008. The link between vocabulary knowledge and spoken L2 fluency. *Language learning journal* 36(2), 153–166.
- Yağmur, Kutlay. 1997. First language attrition among Turkish speakers in Sydney. *Studies in Multilingualism* 7. Tilburg University Press.
- Jakaitienė, Evalda. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Köpke, Barbara. 2007. First language attrition. *The Cambridge Handbook of Bilingualism*, Cambridge: Cambridge University Press, 349–366.
- LKŽ – Naktinienė, Gertrūda (red.). 2017. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt/>
- Macevičiūtė, Jolanta. 2000. The Beginnings of Language Loss in Discourse. A Study of American Lithuanian. Daktaro disertacija.
- Pavlenko, Aneta, Barbara C. Malt. 2011. Kitchen Russian: cross-linguistic differences and first-language object naming by Russian-English bilinguals. *Bilingualism: language and cognition* 14(1), 19–45.
- Schmid, Monika S. 2011. *Language Attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, Monika S. 2008. Defining language attrition. *Babylonia: the journal of language teaching and learning*. Prieiga internetu: <https://www.researchgate.net/publication/282851959>
- Schmid, Monika S. 2002. *First Language Attrition, Use and Maintenance*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Schmid, Monika S., Scott Jarvis. 2014. Lexical access and lexical diversity in first language attrition. *Bilingualism: Language and Cognition* 17(4). Cambridge: Cambridge University Press, 729–748.

Schmid, Monika S., Barbara Köpke. 2009. L1 attrition and the mental lexicon. In *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary approaches, Multilingual Matters*. A. Pavlenko, ed. Multilingual Matters. 209–238.

Tamošiūnaitė, Aurelija. 2008. The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance? *Lituanus* 54(3), 60–78.

Vilkieinė, Loreta, Laura Vilkaitė-Lozdiene, Justina Bružaitė-Liseckienė. 2019. *Kalbinių nuostatų ir mokymosi motyvacijos įtaka lietuvių kalbos mokėjimui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.